

Petar Bašić

LITURGIJSKA PRILAGODBA IZMEĐU TEOLOGIJE I KULTURE

Crkva živi u ljudskim uvjetima i podložna je propadljivom, manjkavom, i nosi sav teret ljudske naravi. To posebno vrijedi za njezinu liturgiju. Da bi bila razumljiva suvremenicima, liturgija mora biti vezana za konkretne izraze njihove kulture. Štoviše, liturgija nije nešto izvan ili iznad kulture već u njoj; iz nje uzima govor, znakove, kretnje. Ona svoj sadržaj mora izraziti osjetnim oblicima određene kulture, i još više: mora se „utjeloviti” u određenu kulturu.

Povijest ipak pokazuje da se liturgija, kao i Crkva u cjelini, nije uvijek uspjela dovoljno utjeloviti u određenu kulturu. Može se reći da je bilo izobličenja, degradacija i razdoblja kada se ona toliko institucionalizirala da su se njezini oblici predugo zadržali nepromjenljivima te su postali teško razumljivi novim naraštajima.¹ Različite liturgijske obnove imale su cilj da liturgiji dadnu oblik koji će bolje izraziti njezinu narav i svrhu. Ovaj bi prilog htio staviti u taj kontekst najnoviju liturgijsku obnovu izvršenu po nalogu II. vatikanskoga ekumenskog sabora, tj. upitati se koliko je u našoj današnjoj liturgiji zastupljena naša kultura, naši načini izražavanja – jednom riječju: koliko za današnju liturgiju možemo reći da je doista naša.

I. PRILAGODBA KULTURI: POTREBA I MOGUĆNOSTI

Jedno od načela liturgijske obnove bilo je vraćanje jednostavnosti stare rimske liturgije: „Neka se obredi odlikuju plemenitom jednostavnošću, neka budu kratki i jasni, neka izbjegavaju suvišna ponavljanja” (SC 34). Predlaže se, dakle, da se obredima vrata oblici kakvi su bili prije franačko-germanske prilagodbe, započete već u 8. stoljeću. Prvotna jednostavnost olakšala bi prilagodbu ljudima današnjeg doba. To se nazire već u nastavku navedenoga koncilskog teksta: „. . . i neka (obredi) budu prilagođeni shvaćanju vjernika tako da im općenito ne treba mnogo razjašnjenja” (SC 34).

1. Za povijest liturgijske prilagodbe usp. A. J. CHUPUNGO, *L'adattamento della liturgia tra culture e teologia*, Casale Monferrato 1985 (engl. izvornik 1982.), str. 7-46; za proučavanje ove teme vrlo je korisna i rasprava: B. NEUNHEUSER, *Storia della liturgia attraverso le epoche culturali*, Roma 1983, gdje se pažljivo prati rimska liturgija kroz različita kulturalna razdoblja i opisuje kako se ona „utjelovila” u pojedine kulture i kako se u njima izrazila te koliko je eventualno uspjela utjecati na pojedine kulture i preobraziti ih. – Za suvremenu problematiku može biti od velike koristi C. DI SANTE, *Il rinnovamento liturgico: problema culturale*, Bologna 1978.

1. Teološko načelo prilagodbe

Kad je riječ o prilagodbi liturgije određenoj kulturi, nije u pitanju samo prikladnost ili korisnost već mnogo važniji razlog. Prilagodbu kulturi traži sama narav Crkve koja je nastavak, u vremenu i prostoru, utjelovljenja Riječi Božje.² Riječ Božja, uzimajući ljudsku narav, utjelovila se u povijest, kulturu, pre-daje i vjeru jednoga naroda, uzevši na se ne samo ono što pripada ljudskom rodu već i ono što je bilo vlastito židovskom narodu, od fizičkih obilježja do načina mišljenja i izražavanja i drugih duhovnih osobina. Povjesnost utjelovljenja tražila je da se Isus sa svojim narodom poistovjeti i srcem i umom i tijelom.³

Utjelovljenje jamči univerzalost Krista i njegova evanđelja. Činjenica da se Krist utjelovio u židovski narod daje nam sigurnost da se on može i danas, nakon uskrsnuća, utjeloviti u različite narode i u različite kulture po vjeri Crkve i slavljenju njegova otajstva. Preko Crkve neponovljivi povijesni događaj postaje sadašnjost i Krist nastavlja svoju djelatnu prisutnost u svijetu. Utjelovljenje je povijesni događaj ali njegovo otajstvo ponovno živi svaki put kada Crkva prihvaća kulturalne i društvene uvjete naroda u kojemu živi. Zato prilagodba nije slobodan izbor već teološki zahtjev utjelovljenja. Crkva se mora utjeloviti u svaki narod kao što se Krist utjelovio u židovski narod.⁴

Kristovo utjelovljenje daje novi i konačni smisao ljudskoj povijesti, ali da bismo doista povjerovali u utjelovljenje, potrebno je da doživimo iskustvo uvijek novog „utjelovljenja”. „Na Crkvi je da sve ljude i sve narode učini dionicima Kristova otajstva. To Kristovo otajstvo zasigurno je isto za sve. Ipak mora biti predstavljeno tako da ga svatko može učiniti svojim i slaviti u vlastitom životu i u vlastitoj kulturi. To je stalno sve hitnije jer i Crkva danas postaje stalno sve svjesnija posebnosti i vrijednosti različitih kultura. U njima naime narodi izražavaju stav prema životu posebnim simbolima, činima, pojmovima, govorima. To ima određene posljedice. Otajstvo je objavljeno svetim ljudima koje je Bog izabrao. Kršćani su u nj povjerovali, ispovijedaju ga, slave. . . Ali to otajstvo otvara se pred novim izrazima, koje treba pronaći”.⁵

Čovjek bilo kojega vremena i mjesta ulazi u dodir s Kristom preko konkretne zajednice, u kulturnom krugu koji je otvoren Kristu. Kada se određena zajednica otvara evanđelju čuvajući svoj kulturni identitet, njezino je uključivanje u opću Crkvu autentičnije i opća se Crkva obogaćuje novim vrednotama.

Budući da se kulture trajno razvijaju, i liturgija se mora stalno prilagođivati. Prilagodba različitim kulturama trajan je proces. Liturgijski je pluralizam više

2. Usp. C. VAGAGGINI, *Il senso teologico della liturgia. Saggio di liturgia teologica generale*, Roma 1965, str. 290-297.

3. Usp. A. J. CHUPUNGO, *L'adattamento* (v. bilj. 1), str. 79-80; B. SECONDIN, *Messaggio evangelico e culture. Problemi e dinamiche della mediazione culturale*, Roma 1982, str. 42-44.

4. Usp. A. J. CHUPUNGO, *L'adattamento*, 80.

5. Međunarodna teološka komisija, *Questioni riguardanti la cristologia*, navedeno u: B. SECONDIN, *Messaggio evangelico* (v. bilj. 3) str. 53.

zahtjev koji proizlazi iz naravi bogoslužja negoli povlastica II. vatikanskog sabora. Crkva mora ovjekovječiti u vremenu i prostoru Kristovo utjelovljenje a to može ostvariti samo vjerom koju slavi i naviješta.⁶ Drugim riječima, njezina liturgija mora biti ucijepljena u kulturu i narodne predaje. Posuđeni oblici uvijek ostaju strani. Ne bi smjelo biti nikakve razdvojenosti između liturgije i života mjesne Crkve.

2. Liturgijska načela prilagodbe

Kršćanska liturgija ima svoje zakonitosti i za prilagodbu nije dovoljna sama teološka besprijekornost, a ni samo obaziranje na kulturni element.

Liturgija je, kako kaže SC 33, „u prvom redu štovanje božanskog veličanstva”. To je *osobni susret* čovjeka s Bogom u vjeri, nadi i ljubavi po Kristu i crkvenoj zajednici; molitva cijeloga otajstvenog tijela Kristova, glave i udova (usp. SC 7). To je jedna od osnovnih značajki kršćanskog bogoslužja, te svođenje na puki ritualizam liturgiju ne samo znatno osiromašuje nego i stavlja u pitanje. Horizontalnu dimenziju ne treba zanemariti ali ni preglasiti, kako se to koji put čini, na štetu „molitve”.⁷ Opravdana je i potrebna svijest o zajedništvu i opravdano je da liturgija uzme u obzir određene okolnosti, ali ne na račun bogoslužja, osobnog susreta s Bogom, sudjelovanja u Kristovu spasenjskom djelu prisutnom slavlju. Nije u pitanju ravnoteža između štovanja Boga i slavlja nego prioritet. Motiv okupljanja kršćanske zajednice jest štovanje Boga. Slavlje je oblik kojim zajednica dostiže taj cilj.⁸

Kristocentrično usmjerenje drugo je obilježje liturgije, ali treba ga shvatiti u okviru povijesti spasenja i u procesu susreta čovjeka s Bogom: *Ad Patrem per Filium in Spiritu Sancto*. To prastaro ustrojstvo kršćanske molitve u povijesti je izobličavano ponajprije zbog različitih krivovjerja: u pojedinim razdobljima trebalo je pokazati da su i Krist i Duh Sveti Bog te se molitva upravljala izravno njima. I danas se vjernici u pučkoj pobožnosti i u pojedinačnim molitvama obraćaju gotovo isključivo Kristu. To je element kulture bliz njihovoj psihologiji i kao takav donekle i razumljiv:^{8a} vjernici spontano osjećaju da im je Krist bliži, da je solidaran s njima, da je prijatelj siromašnih. Treba ipak imati na umu da Bog želi biti za nas upravo to što je postao u Kristu. Trebalo bi stoga teološki temeljitije obrazložiti ono prvotno ustrojstvo kršćanske molitve u kojemu se izražava i jedna od temeljnih istina kršćanske vjere te potom prikladnom katehezom upućivati vjernike toj znakovitijoj molitvi Crkve.⁹

6. Usp. A. J. CHUPUNGO, *L'adattamento*, 83-84.

7. O tome raspravlja C. DI SANTE, *Il rinnovamento liturgico* (v. bilj. 1), str. 103-203.

8. Usp. A. J. CHUPUNGO, *L'adattamento*, 88.

8a. Postoji vrlo zanimljiva rasprava o ovom: J. MILET, *Dieu ou le Christ? Les conséquences de l'expansion du christocentrisme dans l'Eglise catholique du XVIIe siècle à nos jours. Etude de psychologie sociale*, Paris 1980.

9. Za ovo pitanje ostaje još uvijek od temeljne važnosti rasprava: J. A. JUNGSMANN, *Die Stellung Christi im liturgischen Gebet*, Münster 1925 (reprint 1962 s dodacima pisca), premda bi je trebalo dopuniti rezultatima novijih istraživanja.

Djelatno sudjelovanje vjernika važno je načelo liturgijske prilagodbe. To posebno naglašava SC 14 gdje se kaže da puno, svjesno i djelatno učešće vjernika u liturgiji „traži sama narav liturgije”. Stoga ne iznenađuje onoliko naglašavanje važnosti liturgijske kateheze i potrebe da se obnove liturgijski obredi.

U vezi sa sudjelovanjem vjernika vrijedi spomenuti opću odredbu koju donosi SC 28: „U liturgijskim obredima neka svatko, bio služitelj ili vjernik, vrši svoju službu i čini samo ono i sve ono što na nj spada prema naravi obreda i prema liturgijskim propisima”. To je, međutim, potrebno i za samo skladno odvijanje obreda. Vrlo neugodan dojam ostavlja „show” predsjedatelja koji sam čini sve: čita sva čitanja, započinje pjevanje, sve sam obavlja na oltaru. . . Raspodjela uloga u rimskoj, kao i u drugim liturgijama, plod je povijesnog razvoja. Nije ovdje mjesto da se raspravlja o današnjoj raspodjeli, ali određena raspodjela uloga mora postojati. Ne može jedan činiti sve, niti svi sve.

U vezi s djelatnim sudjelovanjem vjernika postavlja se i *problem liturgijskog govora*, kojemu svakako treba posvetiti znatnu pažnju u liturgijskoj prilagodbi. Način govora koji upotrebljava liturgija često je važniji od samih znakova. Govor je autentičan način na koji određeni narod oblikuje misli i reagira na objektivnu stvarnost. Govor odražava duh i dušu naroda i očituje njegove najintimnije osjećaje. Prijevodi na narodni jezik učinili su liturgiju razumljivom ali pitanje je da li i bližom srcu naroda. Iza svakog prijevoda krije se poruka upućena jednom drugom narodu.¹⁰

Stvaranje novih liturgijskih tekstova ipak ne treba shvatiti kao *creatio ex nihilo*. Liturgijsko stvaranje valja shvatiti kao nadahnuće na postojećim tekstovima i obredima. Tako je bilo u 4. st. kada je liturgijsko stvaralaštvo bilo na vrhuncu.¹¹ Službeni tekstovi morali bi služiti samo kao neposredno vrelo.

Nije uvijek lako pogoditi način govora prikladan za liturgiju. Općenito se može reći da govor za liturgiju ne smije biti uzet izravno s ulice i trga. Otrcanost je za liturgiju uvredljiva ili čak odvratna. Liturgijski govor mora biti dostojanstven i pobožan, kako priliči dostojanstvu i svečanosti bogoštovnog čina zajednice. Osim toga, mora biti jednostavan i većini razumljiv. Premda prigodno ne treba isključiti pjesničke oblike, posebno u svečanijim slavljinama, liturgijski govor ne bi smio biti arhaičan ni neobičan, jer tako se ne bi postigao cilj koji si je predložila liturgijska komunikacija.¹²

O liturgijskom se govoru nameće još jedno pitanje: koliko taj govor treba prilagoditi društvenim i političkim prilikama u kojima živi mjesna Crkva? Iza Sabora dovoljno se naglašava potreba uspostavljanja čvršće veze između života

10. Usp. G. VENTURI, *Evoluzione della problematica relativa alla traduzione liturgica u: Mysterion. Miscellanea liturgica in occasione dei 70 anni dell'Abate Salvatore Marsili*, Torino 1981, str. 324-327.

11. Usp. A. PISTOIA, *Creatività*, u: *Nuovo dizionario di liturgia*, Roma 1984, str. 314-332, posebno str. 317-321.

12. Usp. A. J. CHUPUNGO, *L'adattamento* (v. bilj. 1), str. 98-99; usp. također S. BABIĆ, *O priređivanju svetopisamskih i liturgijskih tekstova na hrvatskom jeziku*, u: SB 20/1967, 248-251.

i liturgije. Dobra liturgija mora odražavati iskustvo zajednice, no ne treba da bude poligon za propagiranje bilo koje ideologije. Zajednica može uključiti u svoju molitvu ono što je postalo svima zajedničko, ali stvarnost je uvijek promatrana u svjetlu Božje riječi i slavlje je uvijek usredotočeno na Kristovo otajstvo. Jer središte slavlja uvijek je Krist, njegovo vazmeno otajstvo.¹³ Izraz „liturgija je slavljenje života” znači samo da se vazmeno otajstvo slavi u kontekstu točno određenog iskustva naroda.

U vezi s tim može se spomenuti i pučka pobožnost. Gdje je ona važan element vjerske kulture, može biti korisno uzeti u liturgiju oblike nadahnute ili uzete iz narodnih vjerskih izražaja s ciljem da se Kristovo vazmeno otajstvo što više približi iskustvu vjernika. Jednostavni narod, sa svojim predajama i prirodnom mudrošću, sa svojim intuicijama, osjećajima i problemima koji su tijekom stoljeća poprimili određene izražaje, predstavlja nezaobilazno polazište svake prilagodbe.¹⁴

I liturgijski znakovi zauzimaju značajnu ulogu u svakoj prilagodbi. O tome se govori u SC 21: „Liturgija se . . . sastoji od nepromjenljivog dijela koji je božanski ustanovljen i od promjenljivih dijelova koji se tokom vremena mogu ili čak moraju mijenjati, ako su se u njih uvukle pojedinosti koje manje odgovaraju izvornoj naravi same liturgije ili su postale manje prikladne”. Znakovi koji ne prenose liturgijsku poruku izdaju svoj pravi smisao. Postavlja se tada pitanje: zamijeniti ih razumljivijima ili katehezom osvijetliti njihovo pravo značenje? Ne može se dati odgovor valjan za sve slučajeve. Poznato je da se liturgija nerado odriče znakova koji već postoje, dok se god može njihovo značenje oživjeti odgovarajućom katehezom. A ako je riječ o zamjenjivanju znakova jedne kulture vlastitima, to se ne čini zato što oni drugi ne bi bili razumljivi već više zato što su strani izrazima te kulture.¹⁵

3. Kulturalno načelo prilagodbe

Govoreći o liturgijskoj prilagodbi, SC 37–40 misli prvenstveno na misijske zemlje, ali se ne isključuju niti bi se smjele isključiti zapadne zemlje, tj. prilagodba rimske liturgije njihovim kulturama. Kad je riječ o kulturi općenito,

13. Mora se ipak priznati da je pitanje prilično osjetljivo. U društvima čije je usmjerenje izrazito antropološko ili humanističko liturgija će se moći nadahnjivati analognim vrednotama i stavovima prema životu, ali u središtu bi trebalo da uvijek ostane Kristovo otajstvo. O toj temi raspravlja H. B. MEYER, *Politik im Gottesdienst? Kritische Erwägungen zur Politisierung des Gottesdienstes*, Innsbruck itd. 1971.

14. J. Castellano govori o plodnoj integraciji pučke pobožnosti i liturgije, a ona se ostvaruje „kada slavlja Crkve dostižu i na zadovoljavajući način izražavaju cjelokupni vjernički osjećaj naroda, bilo stoga što narod, nalazeći u crkvenim slavljenjima liturgije sav sadržaj i sve oblike koje želi, bilo stoga što je pametna pastoralna djelatnost uspjela integrirati u dostojanstvenu liturgiju izražajne obrede, pjesme, kretnje” (J. CASTELLANO, *Religiosità popolare e liturgia*, u: *Nuovo dizionario di liturgia* (v. bilj. 11), str. 1180 (cijeli čl. 1168-87)).

15. Znakovi redovito već po svome izvanjskom obliku upućuju na sadržaj koji označuju. Treba ipak, s obzirom na izvanjski oblik, razlikovati elemente koji su bitni za definiciju obreda od onih koji pripadaju kulturalnom ambijentu. Različite primjere navodi i o njima raspravlja A. J. CHUPUNGCO, *L'adattamento* (v. bilj. 1) 94-97.

redovito se ne govori o zapadnim kulturama, ali kad je u pitanju liturgija, može se slobodno govoriti u množini.¹⁶ Jer i sam prijevod, bio dobar ili manje dobar, određena je prilagodba kulturi.

Pod kulturom u ovom kontekstu podrazumijeva se skup ljudskih vrednota, narodnih predaja, društvenih i vjerskih običaja te načina izražavanja jezikom i umjetnošću: svi ti elementi ukorijenjeni su u narav naroda.¹⁷ Zato svaka liturgijska prilagodba mora težiti integraciji bogoslužja i kulture, mora tražiti kulturalne elemente koje će narod moći prepoznati kao svoje.

Liturgijska prilagodba ne može biti izoliran pothvat već se mora smjestiti u najširi okvir prilagodbe Crkve. Liturgija nije neovisan vid crkvenog života. Vjera koja se slavi u liturgiji ista je vjera koju formulira teologija. Pomak na jednom području nužno traži promjene i na drugom. Teološko, povijesno i pastoralno istraživanje mora prethoditi svakoj prilagodbi (usp. SC 23).

SC 37–40 donosi odredbe za prilagođenje narodnom duhu i predajama. To je dalji korak u odnosu na vraćanje izvornoj rimskoj liturgiji. Samo tako jednostavan oblik može se prilagoditi današnjim kulturama različitih naroda. Pokoncilska obnova ipak nije shvatila da dotadašnju liturgiju treba posve očistiti od franačko-germanskih elemenata. Naime SC 23 želi „da novi oblici na neki način izrastu iz već postojećih”.

U skladu sa SC 37–40, liturgijske knjige izrađene nakon II. vatikanskog sabora omogućuju tri vrste ili stupnja prilagodbe. Prvi nazivaju *accomodatio* i odnosi se na elemente koji se mogu prilagođivati liturgijskoj zajednici u samom slavlju. To nije nužno povezano s prilagodbom kulturi. Druga dva (*aptatio*), koji nas ovdje više zanimaju, kulturalne su naravi. Prvi se sastoji od uvođenja elemenata druge kulture u rimski obred („*akulturacija*”), pri čemu se ne mijenja obred u cjelini nego se samo pojedini elementi zamjenjuju ekvivalentima vlastite kulture.

Drugi oblik prilagodbe imamo kada liturgija usvoji neki nekršćanski obred, a da pri tome bitno ne mijenja njegov izvanjski oblik („*inkulturacija*”). Naime, kršćanska poruka ulazi u određenu kulturu služeći se obicima te kulture. Primjeri inkulturacije poznati su već u prvoj Crkvi: krštenje, euharistija, polaganje ruku — sve su to obredi koji su već postojali ali im je dano posve novo značenje. U sadašnjim liturgijskim knjigama takvu prilagodbu predviđa samo Red vjenčanja. Praktički, kompetentne crkvene vlasti mogu, na zahtjev biskupske konferencije, priznati mjesni obred vjenčanja kao vlastiti sakrament, tj. Crkva ulazi u određenu kulturu, uzima njezin obred takav kakav jest ali mu daje posve nov, kršćanski smi-

16. U ovom smislu opravdano bi bilo govoriti i o različitim podjelama unutar jednoga naroda: različit je npr. seoski mentalitet (ili kultura) od mentaliteta radnika, intelektualaca. . .

17. Različite definicije kulture mogu se naći u: G. COSTANZO, *La costruzione dell'uomo. Elementi di antropologia culturale*, Roma 1970, str. 25-32.

sao. Ipak, kad je riječ o vjenčanju, traže se, ovaj put, određeni uvjeti: svećenik vjenčatelj od mladenaca traži i prima privolu i podjeljuje vjenčani blagoslov (Prethodne napomene 17).¹⁸

II. PRIMJERI NA MISNOM REDU

I u samom misnom redu postoje različiti stupnjevi prilagodbe. Ovdje, kao i u prvom dijelu, ostavljamo po strani prvi (*accomodatio*), tj. ono što spada u vlast samog predsjedatelja. Zadržat ćemo se na pitanju dublje prilagodbe, na prilagodbi s obzirom na različite kulture.

Mogućnost takve prilagodbe predviđena je u svakom dijelu obreda:¹⁹ u uvodnim obredima, u službi riječi, u euharistijskoj službi i u završnim obredima. Mi ćemo se ovdje zbog ograničenosti prostora zadržati samo na uvodnim obredima.

UVODNI OBREDI

Da bi se moglo govoriti o kulturalnoj prilagodbi rimskog obreda, potrebno je sagledati njegovu kulturalnu dimenziju, kulturalne oznake izvornoga rimskog obreda, a to je, kako je poznato, jednostavnost, kratkoća, jasnoća, praktičnost — sve ono što je odlikovalo i rimski duh. A taj rimski mentalitet odražava se podjednako u obredima i u tekstovima.

Poznato je da uvodni obredi nisu nastali odjednom. Pojedini elementi uvedeni su postupno, svaki u posebnim okolnostima i s posebnom svrhom. U konačno formiranom misnom redu ostali su i oni elementi kojima je uloga zaboravljena ili prestala. Tako smo dobili obred koji nije posve u skladu s rimskim duhom. Vidjet ćemo kako ni najnovija liturgijska obnova nije povratila onaj izvorni, „čisti” rimski obred. To bi bilo olakšalo prilagodbu, no nije se htjelo izbrisati svaki trag srednjovjekovne kulture.

Prema *Općim uredbama* misala (IG), uvodni obredi imaju ulogu početka, uvoda, priprave. Svaka kultura ima, međutim, svoj način priprave, početka, uvođenja u nešto što slijedi. S gledišta naše kulture, ali i drugih načela liturgijske prilagodbe, promotrit ćemo kratko svaki od sastavnih dijelova i na kraju ćemo baciti pogled na cjelinu.

18. Tako u Redu vjenčanja susrećemo sve tri vrste liturgijske prilagodbe: u br. 8-11 Prethodnih napomena sadržani su *accomodationes* za koje oblast ima predsjedatelj; u br. 13-16 riječ je o prilagodbi sadašnjeg rimskog obreda, npr. njegove strukture, ženidbene privole i nekih znakova; u br. 17-18 ide se dalje i omogućava se stvaranje obreda u skladu s mjesnim i narodnim običajima.

19. Opširnu analizu crkvenih dokumenata, koncilskih i pokoncilskih, nalazimo u: A. J. CHUPUNGCO, *L'adattamento liturgico nell'Ordo Missae: principi e possibilità*, u: *Anàmnesis*. 3/2: *la Liturgia, eucaristia: teologia e storia della celebrazione*, Casale Monf., 1983. str. 306-309 (cijeli čl. 289-317).

1. Pojedini dijelovi

Elementi uvodnih obreda mogli bi se otprilike ovako grupirati:

- 1) obred ulaza (ulaz, ulazna pjesma, pozdrav oltara);
- 2) otvaranje slavlja (znak križa, međusobni pozdrav predsjedatelja i zajednice, uvodna riječ);
- 3) daljnja priprava (pokajnički čin, *Gospodine, smiluj se; Slava*, zborna molitva).

U usporedbi s prethodnim misalom, može se zapaziti da je novi zadržao sve što je bilo moguće (ulaznu, pozdrav, *Gospodine, smiluj se, Slavu*, zbornu) i, s druge strane, da su istaknuti neki dijelovi koji su prije bili diskretniji i privatniji (znak križa i pokajnički čin), a novost je uvodna riječ (ostavljena na volju).

Ulaz. Za razliku od nekih procesijskih ulaza koji imaju određeno simbolično značenje (Svijećnica, Cvjetnica, vazmeno bdjenje), redoviti ulazni hod samo je funkcionalan. Zadržana je ipak mogućnost da se ulaz predsjedatelja učini svečanijim. Danas se, čini se, nije potrebno bojati da će se uloga predsjedatelja previše istaknuti, no to ne znači da nema opasnosti od toga da se zajednica osjeti svedena na rang „potrošača” liturgije, umjesto da se osjeti njezinim protagonistom. Zato treba iskoristiti svaku priliku da se u liturgijski čin uključi cijela zajednica.

Za redoviti ulazni hod predviđaju se neki elementi iz starine koji su bili napušteni. Mogu se nositi: evanđelistar, kadionica s tamjanom, upaljene svijeće i eventualno križ.

U starini na oltaru nije bilo svijeća već prije slavlja. Akoliti su ih nosili u ulaznoj procesiji i po dolasku u crkvu stavljali su ih na dva kraja prezbiterija. U času procesije s evanđelistarom akoliti su uzimali iste svijećnjake i držali ih uz evanđelje za vrijeme navješćaja. Kad bi zatim počela euharistijska služba, uzeli bi svijeće i približili bi ih k oltaru.²⁰ Tako su svijeće susljedno isticale različite trenutke slavlja: ulazak predsjedatelja, evanđelje i žrtvu. Treba li možda obnoviti tu znakovitiju uporabu svijeća, barem u nekim zgodama? I još nešto: bi li, npr., u uskrsnom vremenu bila „dovoljna” samo uskrsna svijeća?

Slično bi se moglo reći i za križ, iako je njegova uloga nešto drukčija. Ako se križ nosi u procesiji, onda je prikladno da se pokraj oltara (ne na oltar; to još više vrijedi za cvijeće i svijeće) stavi taj a ne neki drugi već prije slavlja. Ali sada kada je oltaru vraćena simbolična vrijednost Krista, ili radije euharistije, može se pitati je li potrebno da tu bude i drugi Kristov znak, križ. Neobično je zatim što misal propisuje da se prilikom kađenja križ kadi posebno i prije oltara (usp. IG 236 b).

Ulazna pjesma. Ulazna pjesma ima dug povijesni razvoj i to se odražava u današnjem misalu, gdje joj se pridaju ove uloge: otvara slavlje, potiče jedinstvo

20. OR I, 46.59.66.125 (M. ANDRIEU /izd./, *Les „Ordines Romani” du moyen âge*, 5. sv., Louvain 1931-61.).

okupljenih vjernika, uvodi ih u otajstvo liturgijskog vremena ili blagdana i, napokon, prati hod svećenika sa službenicima (IG 25). U prošlosti ta je pjesma najprije imala ulogu da iskaže počast biskupu koji je u procesiji ulazio sa službenicima. Istodobno je nečim trebalo zaokupiti pažnju mnoštva koje je čekalo biskupa i početak slavlja. Vjerojatno se već od početka vodilo računa i o tome da ulazna pjesma dadne određeni ton i samom slavlju ili liturgijskom vremenu. U dekadenciji liturgije ulazna pjesma je ostala i kada se njezina uloga posve izgubila. Malo je neočekivano što je ostatak toga vidljiv i u današnjem misalu: naime, čita se ulazna antifona, ako se ne pjeva ulazna pjesma.

Po starom rimskom običaju, kako to opisuje *Ordo Romanus primus*, traje samo koliko je potrebno. Kad bi došao na svoje mjesto, sam papa bi dao znak da se pjesma završi. To ipak ne znači da i današnji narodi moraju u svemu slijediti rimsku praktičnost.

Budući da funkcionalna, ulazna pjesma ne samo dopušta nego i traži različite načine, prilagođene okolnostima. Prava ulazna pjesma, poput one u starom rimskom obredu, bit će naravna prvenstveno kad postoji duži i svečaniji ulazni hod. U drugim okolnostima, kada službenici najkraćim putem dolaze na svoja mjesta, njihov ulaz može biti popraćen samom glazbom a nekada može biti prikladna i šutnja. U tom slučaju pjesma bi mogla uslijediti kasnije, iza pozdrava i eventualno uvodne riječi. Bilo bi poželjno da glazbenici pokušaju izraziti ovu različitost: pjesma koja prati hod, okupljanje mogla bi to na prikladan način izraziti i glazbom i riječima. Jer cijela zajednica na neki način ide u susret Bogu. Oni koji ne sudjeluju u procesiji ustaju i tako na određeni način izražavaju svoj „hod”. Pjesma koja bi se pjevala nakon ulaza mogla bi se više usredotočiti na samo slavlje.

Pozdrav oltara. Oltar je shvaćen kao simbol Krista i pozdravlja se poljubcem. Ne ulazimo u to preuveličava li se time uloga oltara,²¹ zanima nas samo znak. Poljubac je i danas, barem u zapadnoj kulturi, izražajan znak pozdrava (na početku i na kraju; poljubac evanđelistara ima nešto drukčije značenje). Ako ostanemo pri tome da je oltar simbol Krista, onda predsjedatelj, u ime cijele zajednice, pozdravlja samoga Krista (zato, po sebi, nije potrebno da to učine i koncelebranti; drukčije je s đakonom – on je predsjedateljev pratilac i najbliži suradnik). Predsjedatelj će zatim pozdraviti zajednicu, a kasnije će opet svi zajedno pozdraviti Krista poklikom *Gospodine, smiluj se*.

Znak križa. Gotovo je nevjerojatno koliko se prigodom najnovije liturgijske obnove raspravljalo o znaku križa na početku mise. Pavao VI. je htio da se svaka misa započne znakom križa s trinitarnim obrascem koji glasno izgovara predsjedatelj a narod odgovara.²² Stručnjaci radne grupe iznijeli su različite poteškoće,

21. Zanimljive i pouzdane informacije o tome mogu se naći u: S. MARSILI, *Dedicazione senza consacrazione, ossia: teologia liturgica in una storia rituale*, u: RL 66/1979, 578-601.

22. Usp. A. BUGNINI, *La riforma liturgica (1948-1975)*, Roma 1983, str. 363.

pozivajući se prvenstveno na predaju: „Bila bi to novost protivna cijeloj liturgijskoj predaji”.²³

Potom je Tajništvo *Consiliuma* pokušalo naći srednji put: zadržati znak križa samo kada se ne pjeva ulazna pjesma. Ali papa je ostao na svom stajalištu te je i dalje tražio: „Dolikuje da svećenik glasno kaže obrazac 'In nomine Patris' i da narod odgovori”.²⁴

Time je pitanje riješeno, znak križa je ostao. Što se sada kaže o tome? To je primjer kako se stvari mogu promatrati s različitih gledišta: ovdje s povijesno-liturgijskog i pastoralnog. S obzirom na ono prvo, ponetko ističe da je znak križa s trinitarnim obrascem udvostručenje prvog obrasca pozdrava,²⁵ zasigurno najljepšeg.²⁶ Funkcionalnost obreda bio bi ipak jači argument: u novom obredu pridana je važna uloga međusobnom pozdravu predsjedatelja i zajednice, i tako imamo dva elementa od kojih bi svaki mogao označiti početak i dovoljno bi bilo izabrati jedan. S obzirom na funkcionalnost obreda, prednost bi trebalo dati nesumnjivo pozdravu, koji je neposredan kontakt predsjedatelja i zajednice. Gledano s pastoralne strane, znak križa zauzima važno mjesto u pučkoj pobožnosti i upravo je to, bez ikakve sumnje, potaklo Pavla VI. da taj znak uvede i na početak mise. Vjernici redovito započinju svaku molitvu znakom križa. Ipak, ovdje su okolnosti nešto drukčije. Ako se pjeva ulazna pjesma, onda je to zapravo početak te se znak križa tu pojavljuje kao određeni povratak unatrag. S druge strane, u pučkoj molitvi znakom križa započinje molitva; ovdje slijedi obraćanje narodu: pozdrav i eventualno uvodna riječ.

Ako uzmemo u obzir da je ovo pojedinost bez teološkog značenja, nastaje pitanje čemu dati prednost: skladnosti obreda ili osjećaju naroda. Ako je znak križa na ovom mjestu doista toliko važan narodu, to bi zasigurno moralo prevagnuti. Ali to ne treba prebrzo zaključiti.

Pozdrav zajednice. Pozdrav više od ijednoga drugog elementa pripada početku susreta. Kako ovdje nije u pitanju običan susret prijatelja već susret zajednice s Bogom, i liturgijski pozdrav ima poseban oblik. Za taj se pozdrav kaže da njime „svećenik okupljenoj zajednici označava da je Gospodin nazočan. Tim se pozdravom i odgovorom naroda očituje otajstvo sabrane Crkve” (IG 28). Pitanje je bi li to izrazio i neki drugi pozdrav, kao „dobro jutro”. Krist je ovdje domaćin, on poziva. Predsjedatelj u njegovo ime pozdravlja i prima zajednicu.

Što se tiče samog oblika, treba imati na umu da je u pitanju pozdrav, uzajamni pozdrav. Ako se tako shvati, mnogi obrasci nisu prikladni, među kojima i II. rimskog misala: „*Gratia vobis. . .*”, za koji su predviđena dva odgovora: „*Benedictus Deus. . .*” i tradicionalni: „*Et cum spiritu tuo*”. Prvi odgovor ne izražava

23. Usp. *nav. dj.* 365. Znak križa s trinitarnim obrascem ne pojavljuje se na ovom mjestu prije 14. st. Ali obrazac se nikada nije izgovarao glasno, a znak križa nikada nije činila cijela zajednica.

24. Usp. A. BUGNINI, *La riforma* 372.

25. Npr. E. LENGELING, *Die neue Ordnung der Eucharistiefeyer*, Münster 1970, str. 203; R. GANTOY, *Le ministère du célébrant dans la nouvelle liturgie*, Paris 1970, str. 155.

26. Milost Gospodina našega Isusa Krista, ljubav Boga Oca i zajedništvo Duha Svetoga sa svima vama.

va da je riječ o pozdravu (zato ga hrvatski misal opravdano izostavlja), dok drugi nije u skladu s pozdravom: „*Gratia vobis. . . – Et cum . . .*”

Kad je u pitanju prilagodba, još se nešto u vezi s pozdravom može spomenuti: i u misi sa samim poslužnikom predviđa se pozdrav u množini: *Dominus vobiscum*. U početku je bilo predviđeno: *Dominus tecum*, ali je na izričitu papinu želju promijenjeno, „jer euharistijska žrtva jest i mora uvijek ostati čin zajednice te se celebrant obraća zajednici sve ako je predstavlja samo jedna osoba”.²⁷

Mnogi ne bi potpisali to obrazloženje i imali bi za to razlog: sam poslužnik, makar predstavljao zajednicu, nije zajednica i zato ako se pozdravlja, treba ga pozdraviti kao jednu osobu, dakle: *Dominus tecum* [hrvatski misal predviđa obje mogućnosti: „Gospodin s vama (Gospodin s tobom)”. Ipak, budući da liturgijski govor ne pozna takve pozdrave, trebalo bi ga radije izostaviti. To traži i smisao tog pozdrava (usp. IG 28). Mogu postojati i druge okolnosti u kojima bi se, radi načela istinitosti, obredni pozdrav mogao izostaviti ili bi se eventualno njegov smisao mogao izraziti na drugi način, npr. vlastitim riječima, a katkada ni to ne bi bilo nužno.

Liturgijski pozdrav, iako svojevrsan, jer svojevrsna je i liturgijska zajednica, ne smije biti bezličan već, da bi bio pozdrav, mora biti prilagođen načinima pozdravljanja u pojedinim kulturama. Ako jedan predsjedatelj nakon liturgijskog pozdrava nastavi s „pozdravljam vas. . .”, očito je da onaj prvi ne shvaća kao pozdrav.

Uvodna riječ. I uvodna riječ dobro pristaje uvodnim obredima te se može reći da je ta novost u rimskom obredu korisna i da je prilično dobro prihvaćena.

Za redovita slavlja misal ne nudi tekstove za uvodnu riječ. Obrasce za tu namjenu predlaže samo za neka posebna slavlja: za Čistu srijedu, za Cvjetnicu te za vazmeno bdjenje (na početku okupljanja i prije čitanja).

Praksa pokazuje da formulacija predstavlja određeni problem. Ne može se pretjerati u naglašavanju osjetljivosti za ulogu i „književnu vrstu” tog interventa. U teoriji je svima jasno da to nije mala homilija već običan poticaj koji bi morao biti redovito vrlo kratak i promišljen; u praksi se, međutim, pada uvijek u iste pogreške. I kod onih koji predlažu tekstove za druge redovito je teorijski dio bolji od konkretne primjene.²⁸

Pokajnički čin. O pokajničkom činu moglo bi se reći mnogo, ali ne u vezi s ovim što nas ovdje zanima. Ne niječući poteškoće koje stvara, može se reći da pokajnički čin služi pripravi za slavlje i govori pravu istinu o zajednici koja se okuplja. To je zajednica grešnika, nesavršenih ali također i zajednica čije je bogoslužje nesavršeno a može biti uvijek potpuniji i iskreniji susret s Bogom. Koliko pokajnički čin pripada misnim obredima, ostaje ipak otvoreno pitanje.

27. Navedeno u: A. BUGNINI, *La riforma* 379, br. 1.

28. Usp. npr. J. SEUFERT, *Das Erbfnugswort in der Messfeier. Modelle für die Begrüssung und Einführung*, München 1970. Teoretski dio (str. 8-39) mnogo je uspjeliji od predloženih obrazaca (str. 41-80).

Može se spomenuti još jedna pojedinost o kojoj bi trebalo razmišljati. Općenito se priznaje da je naše liturgija previše svedena na riječi (štoviše, prema tome se ide sve više!). To se posebno opaža ovdje. Bi li se mogao naći neki znak koji bi bio izražajni od riječi ili koji bi dao snagu riječima?

Gospodine, smiluj se. Prigodom zadnje liturgijske obnove mnogo se raspravljalo o ovom litanijskom zazivu. Nisu nedostajali glasovi za njegovim izostavljanjem i mislilo se da za to postoje povijesni razlozi. Naime, općenito se držalo da je taj zaziv u početku bio odgovor na različite nakane molitve vjernika te kad je ona iščezla, zazivi su prebačeni na početak. Sada, kad je molitva vjernika ponovno uvedena, mnogi su predlagali da se ti zazivi izostave ili da se vrate u molitvu vjernika kao prozbeni odgovor na pojedine nakane. Nađeno je, međutim, novo rješenje: *Gospodine, smiluj se* ostaje u uvodnim obredima, iza pokajničkog čina (I. i II. način) ili, proširen, uključen u pokajnički čin (III. način) (usp. : nije jasno zašto ta razlika jer prošireni zaziv ne dobiva drugi smisao: *Gospodine, koji . . . , smiluj se*).

Što reći o tome s obzirom na prilagodbu o kojoj je ovdje riječ? Ponajprije, sada je vjerojatnije da je polazište bilo krivo. Gotovo je sigurno da je, za razliku od istočnih liturgija, u rimskoj liturgiji taj element bio već od početka kao zasebna pjesma, na početku ili na kraju litanija.²⁹ U tom bi slučaju taj zaziv u rimskoj liturgiji bio rimsko-poganskog podrijetla.³⁰

Za današnju liturgiju zasigurno nije dovoljna arheološka rekonstrukcija najstarijeg obreda. Vraćanje na početak nekog obreda može nam samo pomoći da shvatimo njegov prvotni smisao. Tako i za taj zaziv — sve ako je u početku bio odgovor na različite nakane molitve vjernika, ubrzo je postao samostalna pjesma, pozdrav — poklik Kristu, i takav je ostao sve do najnovije obnove i sve do danas.

U skladu s time što je rečeno, ne može se reći da je *Gospodine, smiluj se* dobio posve odgovarajuće mjesto. Trebalo bi ga ponajprije izbaciti iz pokajničkog čina. Jer to nije „*mea culpa*“, kako s malo ironije reče Th. Schnitzler.³¹ Budući da je pozdrav-poklik Kristu, *Gospodine, smiluj se* iza pokajničkog čina dolazi malo prekasno. Ipak nema mnogo mogućnosti da mu se položaj poboljša. Nešto bi

29. To je najnovija pretpostavka koju temeljito obrazlaže, mada posve ne dokazuje P. de CELRCK, *La „Prière universelle“ dans les liturgies latines anciennes. Témoignages patristiques et textes liturgiques*, Münster 1977. Do tada je bila općenito priznata pretpostavka koju je zastupao A. CHAVASSE, *L'oraison „super sindonem“ dans la liturgie romaine*, u: *Revue Bénédictine* 70/1960, 316-319 (cijeli čl. 313-323).

30. Ovako o njemu govori Th. Schnitzler: „Kad bi pobjednik prolazio rimskim Forumom, ulicom Via Sacra, prema Kapitoliju, odzvanjalo je sa svih strana, od vojnika i svjetine: *Kyrie, eleison*“ (Th. SCHNITZLER, *Was die Messe bedeutet. Hilfen zur Mitfeier*, Freiburg itd. 1976. str. 73). Tako je, u početku, mogla i kršćanska zajednica, tek okupljena, klicati u znak pozdrava onomu u čije se ime okupila. Na isto upućuje i gregorijanska melodija: zbog stapanja (*Ky-ri-e-(e)-le-i-son*), meditativna je melodija riječi *Kyrie* ili *Christe* razvučenija, tako da je molitva (*e*)*leison* suzdržana i smjerna, na kraju radosne ispovijesti Kristu. Zato je gregorijanski *Kyrie* ponajprije radosna pjesma hvale, koju slijedi ponizna molba koja traži milosrđe i milost (usp. F. HABERL, *Il Kyriale Romanum. Aspetti liturgici e pastorali*, Roma 1977, str. 72).

ne dobilo izostavljanjem pokajničkog čina, ili možda, kako je učinio misal na njemačkom jeziku, ostavljajući mogućnost da se *Gospodine, smiluj se* uključi u ulaznu pjesmu.

Slava Bogu na visini. *Slava* bi se, s gledišta liturgijske povijesti i kulture, mogla usporediti s nacionalnom himnom. Ali u tom bi slučaju izišle na vidjelo neke neobičnosti. Ako *Slava* daje svečani ton slavlju (a to je, čini se, njezina prvotna svrha), postavlja se i pitanje učestalosti. I ovdje nam može pomoći povijest, ali i današnji pastoralni osjećaj. Očekivalo bi se da *Slava*, kao poseban znak svečanosti, ne dođe više od desetak puta godišnje. Mogli bi to biti neki blagdani opće Crkve (Božić, Uskrs, Duhovi . . .) i neki mjesne Crkve. Obred bi se mogao tako preurediti da *Slava* ne bude teret već prirodan sastavni dio koji bi čak mogao doći u prvi plan: ulaz bi mogao biti uz glazbu, bez pjesme; kad bi svećenik došao k oltaru i iskazao mu počast, zbor bi mogao započeti *Slavu*. Bilo bi možda manje prikladno da se *Slava* pjeva, kao što ponetko predlaže,³² za vrijeme ulaza. Time ne bi bila dovoljno istaknuta, a ni u povijesti ne nalazimo za to potvrdu, osim možda u najstarije vrijeme u misi na Božić. O tome, međutim, nemamo nikakvih podataka.

Određenu nedosljednost mogli bismo vidjeti i u ovom: ako se ne pjeva, *Slava* se u predviđenim slučajevima recitira. Iako nije posve isto (zbog naših navika), moglo bi se pitati kako bi bilo da se tako postupi s nacionalnom himnom.

Misal taj himan naziva drevnim i časnim (*antiquissimus et venerabilis*: IG 31). Ali trebalo bi se pitati je li u prijevodu na žive jezike to isto što i na latinskom izvorniku. A osim toga, ako himan pripada misnim uvodnim obredima (u stvari, ne vidi se razlog za to), zašto današnji pjesnici ne bi mogli spjevati druge himne za današnje vrijeme i još uz to prilagoditi ih pojedinim blagdanima (*Slava* bi u tom slučaju mogla ostati božićna pjesma, kao u početku)?

Prema sadašnjem misalu, *Slavu* može započeti ili sam svećenik, ili pjevači, ili sve zajedno (IG 78). Time se prekida duga predaja koja je započinjanje *Slave* pridržavala predsjedatelju. U današnjoj raspodjeli uloga naravno je da sve što pjevaju svi započinju pjevači ili vođa pjevanja, pa je opravdano što se to predviđa i za *Slavu* barem kao mogućnost. Ta se mogućnost, međutim, ne provodi u djelo. *Slavu* i dalje započinju predsjedatelji, pa i oni koji loše pjevaju.

Zborna molitva. To je jedna od predsjedateljevih molitava i u okviru ove teme predstavlja novo područje: prilagodba molitvenih tekstova. To je jedanko važno kao i prilagodba obreda, ali zbog ograničenosti prostora ovdje nije moguće ulaziti u to pitanje.³³ U skladu s dosadašnjim izlaganjem, ograničit ćemo se na „obrednu” ulogu te molitve.

31. Th. SCHNITZLER, *Was die Messe bedeutet* 78.

32. Npr. L. DEISS, *Concile et chant nouveau*, Paris-Liege 1969, str. 222, koji *Slavu* predlaže za ulaznu pjesmu u božićno vrijeme.

33. Nešto o tome ipak je spomenuto (v. str. 5-6).

Povijest zborne molitve prilično je nejasna, no ta nas problematija i ne zanima.³⁴ U obnovljenoj liturgiji posebno je aktualno pitanje odnosa zborne i čitanja. *Missale Romanum* nije htio izraziti vezu zborne i čitanja dana, što međutim različiti nacionalni misali nastoje nadoknaditi.

Što reći o tome? Povijesni razlozi za to ne postoje a teško bi bilo naći druge. Uvodni obredi, kojima je zborna molitva završetak, priprava su i otvaranje riječi Božjoj koja, međutim, još nije slušana. Različito je sa završnom molitvom molitve vjernika koja dolazi iza čitanja. Zato bi bilo bolje da promjenjiva molitva, prilagođena čitanjima dana, bude ta koja zaključuje molitvu vjernika. Ali u tom slučaju ostala bi problematična uloga zborne. Izvan liturgijskih vremena i posebnih slavlja molba koja je u njoj sadržana redovito je previše općenita i ne vidi se razlog zašto se traži to što sadrži zborna. Zato je donekle shvatljivo gore spomenuto nastojanje da se zborna poveže s čitanjima. Ali postojala bi i druga rješenja: da zborna ne bude usmjerena određenim čitanjima koja će se tek slušati, već da bude opća priprava za slušanje Božje riječi.

Zborna bi mogla dobiti i jednu drugu ulogu, barem u nekim slučajevima. Malo prilagođena, mogla bi zamijeniti „odriješenje” pokajničkog čina. Tako bi i pokajnički čin jasnije postao priprava i za slušanje Božje riječi.

2. Zaključne misli

Na prethodnim stranicama rečeno je u najkraćim crtama ono što se moglo reći o pojedinim elementima s gledišta prilagodbe. Ipak bilo je to dovoljno da se uoče najvažnije poteškoće tih obreda. Što se tiče pojedinih dijelova, moguća su različita rješenja. Malo je teže kad se radi o cjelini. Svaka promjena izaziva i niz drugih. U razvoju uvodnih obreda mogla se lako zapaziti pastoralna briga, ali često — zbog određenog (neopravdanog) fiksizma — neki su obredi ostali i kad se više nije vidio razlog njihova postojanja. Zato se od buduće obnove, u vezi s uvodnim obredima, može očekivati ponajprije više elastičnosti u izboru elemenata stavljenih na raspolaganje. Ti obredi, da ispune svoju ulogu, ne bi smjeli biti ni predugi ni prekratki; u manjim zajednicama početak bi mogao biti jednostavniji i familijarniji.

Promatrajući povijesni razvoj obreda i sadašnje pastoralno iskustvo, čini se da su za uvodne obrede posebno važni ovi elementi: pjesma, pozdrav, molitva.

Pjesma je znak svečanosti i moćno sredstvo okupljanja i izraza zajedničkih osjećaja, posebno ako je dobro izabrana i izvedena. Zato je prikladna za uvodne obrede. Već je spomenuta teškoća s više pjesama u uvodnim obredima. Bilo bi svakako poželjnije da pjesma bude jedna. Mogla bi biti nešto duža i sadržajnije i mogla bi izraziti osnovna obilježja slavlja.

34. Različite pretpostavke nalaze se u svim liturgijskim priručnicima. Usp. npr. M. RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica*, III, 223 sl.; J. A. JUNGSMANN, *Missarum sollemnia. Eine geschichtliche Erklärung der Römische Messe*, Wien itd. 1962, 1, 462-478.

Pozdrav, ili možda još više uvodna riječ, koji izražava Gospodinovu nazočnost u zajednici, drugi je važan element uvodnih obreda, koji uspostavlja kontakt između predsjedatelja i zajednice. Mjesto bi moglo varirati, ovisno o tome hoće li biti prije ili poslije pjesme.

Zborna se općenito drži vrhuncem uvodnih obreda. To je istodobno službeniji sažetak stavova i osjećaja pojedinaca ali također, ili čak prvenstveno, i molitva koja otvara onomu što slijedi, službi riječi.

Drugi elementi pružaju mogućnost obogaćenja ali, u sadašnjim uvjetima, i različite poteškoće. Već je spomenuto postupno uvođenje pojedinih elemenata. Uvođeni su u različitim okolnostima ali više-manje s istim ciljem. Napokon su svi ti dijelovi ušli u jedinstven obred i postali njegovi stalni dijelovi te tako, naravno, stvorili određeni poremećaj u samom obredu. Sada bi se trebalo vratiti mnogo vremena unatrag, u doba dok obred još nije bio postve utvrđen, te potražiti izvorno značenje svakom elementu i različite mogućnosti da se slože u samom slavlju.

Prva teškoća već je spomenuta: prisutnost triju pjesama u uvodnim obredima. Istina je da se ne moraju sve tri pjevati, čak se sve mogu recitirati, ali to je znak njihove neprilagođenosti sadašnjim uvjetima pa i njihovom značenju. Izvorno su sve tri mogle imati sličnu ulogu: ulazna u redovitim okolnostima, kad je bila procesija; *Gospodine, smiluj se* bio je vjerojatno povezan s pokorničkom litanijom i samo kasnije ostatak opsežnijeg obreda; *Slava* je davala poseban ton blagdanu (Božić) i kasnije ton svečanosti.

Postavlja se i pitanje koji je odnos zborne molitve prema svemu što joj prethodi. Zborna se danas drži zaključnom molitvom i to je vjerojatno bila u početku. No, danas nije jasno što zaključuje, jer svi dijelovi što prethode gotovo su samostalni i bez posebne uloge.

I pokajnički čin predstavlja određeni problem za organizaciju pojedinih dijelova te zbog toga, a i zbog drugih razloga, ne bi trebalo da bude obvezan u svim slavljinama.

Najvažnije je ipak da uvodni obredi u cjelini ispune svoju ulogu: pripremiti zajednicu za ono što slijedi, a ne učiniti je umornom, upravo ono što bi bilo protivno njihovoj pravoj svrsi.

Kritičke primjedbe izrečene na prethodnim stranicama nisu izrečene s namjerom da nekomu predlože nov obred, bolji od sadašnjega. Obred je takav kakav jest i slobodno se nadati da će se i dalje ići naprijed. U praksi se koji put ne prepoznaje smjer pa se ide natrag. Zato se ovdje pokušao pokazati smjer kojim je obnova pošla i kojim bi trebalo da proslijedi. Tako nije dosta uhvatiti se slova, već je važno odgonetnuti duh i namjere. Tek tada će se moći dati prava vrijednost pojedinim elementima a ne samo jedne rubrike zamijeniti drugima.

Dodatak: PRILAGODBA DRUGIM KULTURAMA

Do sada je bilo riječi o rimskom obredu i o njegovoj prilagodbi suvremenim narodima zapadne kulture. U tom pogledu učinjeno je vrlo malo, gotovo ništa. Od latinskog predloška, zajedničkog za sve, to se i nije moglo očekivati. On je možda morao biti još jednostavniji kako bi pojedini narodi lakše mogli unijeti vlastite elemente. Ali vidjeli smo zbog čega to nije učinjeno. Malo iznenađuje što biskupske konferencije pokazuju općenito premalo zanimanja, barem do sada. Neki misali na nacionalnim jezicima gotovo su samo prijevod latinskog, drugi su bili u različitoj mjeri hrabriji te su donijeli ponešto novo ili su ponešto pojednostavnili. U ovom dodatku predstavlja se pokušaj Crkve u narodu koji pripada kulturi posve različitoj od naše, a to je Crkva u Indiji. Dakako, i ovdje će biti riječ samo o uvodnim obredima, i uz rizik da se ne stekne prava slika o onom što je u tom pokušaju ostvareno.

Uvodni obredi misnog reda u Indiji

Sastoje se od ovih elemenata: formiranje bogoštovne zajednice; obredi čišćenja; simbolično predstavljanje Kristove prisutnosti s pomoću paljenja svjetiljke.

Formiranje bogoštovne zajednice. Nema procesijskog ulaza kao u rimskoj misi. Vjernici se okupljaju na bogoštovno mjesto pjevajući nabožne pjesme. U određenom času ulazi svećenik celebrant. Prima ga jedan član zajednice koji njiše pred njim pladanj s cvijećem; u sredini se nalazi mala uljana svjetiljka (*pushaparati*).^{3 5} Zatim sam svećenik uzima pladanj s cvijećem i njiše ga ispred cijele zajednice u znak pozdrava i dobrodošlice.

Ti simboli nemaju posebnoga vjerskog značenja: upotrebljavaju se i u društvenom životu. Ovdje su zato da označe stvaranje ljudske zajednice, nužnog uvjeta za slavlje prema kršćanskoj teologiji bogoslužja.

Svećenik sjeda predvođeci zajednicu i započinje doksologiju; zatim daje kratak uvod u misu tumačeći temu slavlja.

Obredi čišćenja. Ovaj obred ne odnosi se samo na osobe koje sudjeluju u slavlju već i na cijeli svemir.

S tog gledišta, obred čišćenja na simboličan način pokazuje pripremu cjelokupne stvarnosti za bogoslužje. Mi smo u svijetu i cijeli svemir sudjeluje u pokretu obraćenja. Taj se pokret ostvaruje, korak po korak, putem obreda – od izvanjskog prema unutarnjem – u tipičnom pokretu koncentracije.

Tako se čisti i posvećuje voda, mjesto za bogoslužje škropi se tom vodom, svećenik srkne tri kapi vode u znak čišćenja unutarnjih osjetila, narod se škropi vodom. Naposlijetku cijela zajednica čini čin unutarnjeg obraćenja govoreći pokorničku

35. Počast se općenito iskazuje cvijećem (*pushparati*), tamjanom (*dooparati*) i vatrom (*deeparati*). Kada se želi iskazati vrhunska počast, ujedine se sva tri elementa (*maharati*).

litaniju, koju slijedi svećenikovo odrješenje, za vrijeme kojega svi padaju ničice.³⁶ Slijedi odmah znak mira.

Paljenje svjetiljke. Kristova prisutnost usred zajednice sada se simbolizira paljenjem svjetiljke. Za to vrijeme može se pjevati neka pjesma Kristu—Svjetlu. Zatim svi pruže ruke prema svjetiljci i prinose ruke na čelo da označe kako su primili svjetlo Kristovo.³⁷

Neke napomene: u tekstu nije opisano držanje tijela i neki pokreti karakteristični za Indiju. Za cijele mise svi, svećenik i narod, sjede: to je za njih naravan bogoštovni položaj (stoga za oltar upotrebljavaju nizak stol).

Svećenik se služi mnogim kretnjama ruku da označi određeni čin. Tako npr. za blagoslov vode ruku drži vodoravno iznad vode, s dlanom okrenutim prema vodi. Za odrješenje drži desnu ruku podignutu na rame, s dlanom okrenutim prema narodu: to znači dar odrješenja.

Upotreba cvijeća, tamjana i svjetla. U Indiji se dobrodošlica nekoj osobi izražava cvijećem. Osoba se okiti vijencem ili se pred njom njiše pladanj s cvijećem. Ovo zadnje se čini na početku mise u znak poštovanja prema svećeniku, a ujedno je i izraz vjere u Kristovu prisutnost u zajednici u znaku predsjedatelja. Kad je Kristova prisutnost izražena još jasnijim znakom, kao što je riječ, onda se čini dvostruka počast: cvijećem i tamjanom; za počast euharistiji (za vrijeme završne doksologije) dodaje se još i svjetlo.

Zaključak

Ne treba mnogo dokazivati složenost liturgijske prilagodbe. Jer mnogo je elemenata o kojima treba voditi računa: teologija, povijest, liturgijske zakonitosti, kultura. Liturgija traži određenu stalnost ali i trajno prilagođivanje, usporedo s promjenama kojima je podložno društvo i uvjeti u kojima Crkva živi.

Inkulturacija je pogodno sredstvo „kristijaniziranja” cijele kulture. Naime, cijela kultura treba da postupno bude prožeta Kristovim duhom i evanđeljem. Drugim riječima, inkulturaciju bi trebalo provoditi akulturacijom.

Danas su praktički sve liturgijske knjige objavljene na jeziku naroda (nedostaje još knjiga blagoslova, nedavno objavljena na latinskom izvorniku), ali to ne znači da je liturgijska obnova završena. Svakako je zanimljivo pitanje što će biti s prilagodbom drugim kulturama, ali nas ne zanima manje hoće li pokušati i nešto više prilagoditi liturgiju kulturi (ili: kulturama) evropskih naroda, i pogotovo koji će put izabrati Crkva u hrvatskom narodu.

36. U Indiji postoje dvije vrste prostracije: a) *Panchanga pranam*: osoba klekne i sjedne na noge, zatim se savija naprijed i čelom dodirne tlo. b) *Sashtanga pranam*: to je potpuna prostracija: tijelo se ispruži na tlu s licem prema zemlji.

37. Uzeto iz: P. PUNTHANANGADY, *Adattamento della liturgia in India*, u: *Rivista liturgica* 65/1978, str. 138-139 (cijeli čl. 130-143).